

EVA KUBÁTOVÁ

MEXIKO PEDIÉ 2

ABECEDÁŘ MEXICKÉ KULTURY

ARGO

INDIGO: DIALOG S LÁTKOU

„Přírodní pigmenty vždycky překvapí,“ říkal mi v Oaxace mistr Remigio Mestas, který se barvení látek věnuje už od svých sedmi let. Když byl maličký, vydali se s ním jeho rodiče z pohoří Sierra Norte dolů do města za lepšími pracovními vyhlídkami v oblasti textilu. Přesně toho, který Remi o pár desítek let později povýšil na umění a začal psát úplně novou kapitolu jeho dějin. Protože Mexiko a textil jsou spojeny odpradáвна

„Moje maminka tkala na pásovém stavu,“ vypráví Remi o technice, se kterou jste se mohli blíže seznámit v kapitole o indiánských wipilech v prvním díle *Mexikopedie*. Nezapomene však poznamenat, že ohodnocení za tak namáhavou a zdouhavou práci, vycházející ze starobylých tradic, nebylo nikterak závratné, ba co víc, spíš podhodnocené. A právě Remiho maminka se kdysi stala jednou z prvních přadlen a tkadlen, které započaly textilní revoluci, či alespoň myšlenku na ni.

Textilní revoluce

Jejich cílem bylo zajistit své práci odpovídající ohodnocení, a to nejen finanční, ale i v oblasti vnímání ručně tkaného textilu jako kvalitního výrobku, za který má cenu vydat peníze. Že to není nikterak revoluční, ale spíš úplně standardní myšlenka? Ale buďme upřímní – tahle revoluce ještě ani dnes zdaleka není u svého úspěšného konce, doména žen v často machistickém prostředí Mexika je v domácnosti a čas strávený s výrobou textilu, jako kdyby se prostě nepočítal. Navíc právě indiánský textil je artiklem, o který se tradičně smlouvá a výrobci jsou často z důvodu finanční tísně nuceni přijmout nižší ceny, než by si zasloužili. Ale vraťme se k oněm revolučním textilním myšlenkám: *arte* versus *artesanía* – tedy umění versus řemeslná práce. Základ slov je identický. Proč je však *artesanía*, tedy rukodělné řemeslo, méně ceněné (či dokonce rovnou méněcenné)? Dovolím si zde převzít myšlenku kurzu Dějin umění Latinské Ameriky mé *alma mater*, Střediska ibero-amerických studií. Ve zkratce osvětluje, že se jedná o střet západního pohledu

na umění v mimoevropských kulturách. V tomto způsobu chápání je za „vysoké umění“ považováno to evropské, zatímco „nízké umění“, tedy řemeslo, je ekvivalentem indiánského umění. Celé to pak s sebou nutně přináší hádanku: kdo na celém konceptu vydělá? Inu, bílý muž.

Cesta k umění

V 70. a 80. letech byla poptávka po ručně tkaném textilu mizivá. Z Guatemaly přicházely do Mexika strojově tkané látky, ke kterým se indiánské i mestické obyvatelstvo začalo uchylovat právě z ekonomických důvodů. Ostatně i dnes se na mexických řemeslných trzích občas setkáte s guatemalským textilem, který vám z obchodních důvodů budou představovat jako mexickou výrobu. Jak z toho ale ven? „Celé dětství jsem pozoroval, jak moji rodiče dřou a jak se maminka všemožně snaží, aby lidé začali ruční výrobu textilu brát vážně. Až jsem roku 1990 konečně zformoval myšlenku, jejímž základem je spravedlivě ohodnocená práce v souladu s detailně provedeným výrobkem s využitím tradičních postupů,“ vypráví Remi o chvíli, kdy vzniklo sdružení Duu Vicha, což v jazyce zapotéckých Indiánů znamená „bratrská nit“. Myšlenku měl, ale nejprve se musel vydat na cestu – zpočátku po všech regionech státu Oaxaca, kde se psal příběh tradičních *artesanías*, tedy řemesel, od sklizně bavlny, přes přírodní pigmenty až po zpracování ovčí vlny, a posléze i po celém světě, kde do svého příběhu dopsal kapitolu *arte*, umění, které najednou vetkával do luxusních materiálů od hedvábí až třeba po tu nejjemnější velbloudí vlnu.

Světové textilní dědictví

„Moje babička říkávala, že textil je naše dědictví a že takové nikdo na světě nemá. Ale já jsem o mnoho let později zjistil, že svět je jedno velké textilní dědictví,“ směje se Remi, že musel dojet až na kraj zeměkoule, aby si skutečně uvědomil, jaké kulturní bohatství má doma. První fáze naplnění Remiho myšlenky byla dokončena – měl do detailu zpracovaný průzkum tradičních textilních technik. Druhou fází bylo započetí dialogu s rozličnými řemeslnými oblastmi a výrobci z Oaxaky. „Dnes dáváme práci více než 500 rodinám a naše společné úsilí propojilo čtyři kontinenty co do materiálů a znalostí. Po dekadách, kdy vládlo umělé vlákno, jsme znovu získali důvěru ve vlastní práci a zachránili jsme tradiční textilní techniky,“ shrnuje Remi.

Přišel čas na změnu vnímání. I indiánská řemesla totiž mohou být uměním. A jakým!

Dynamika látek

Dialog se totiž nevede jen v mezilidském kontextu. Konverzací s aktivní odpovědí obou stran je i práce s materiály a následně i pigmenty. „Textil není statický, je to živoucí organismus, projevuje se v něm jeho vlastní dynamika v souladu či kontrastu s osobou, která ho zpracovává,“ vypráví Remi a směje se, že do barvení látek se promítá třeba i nálada, se kterou daný člověk přistupuje ke kádi. „Nikdy nevyjde přesně stejný odstín, a v tom je právě skrytá obrovská krása,“ dodává. Ostatně, nevyjde kolikrát ani dokonale symetrická výšivka – s ručně zpracovaným textilem, který má nestejná vlákna, není totiž snadné pracovat, a je zapotřebí obrovská zkušenost všech rukou, kterými takový výrobek projde, od zpracovatele materiálu, přes tkalce, barvíře až právě po mistry vyšívání. Byť je tento výčet prezentován v generickém maskulinu, svou zásadní roli tu mají přirozeně i ženy. Jen mě prostě těší, že v odvětví, které je tradičně přisuzováno právě ženám, mužské ruce vypráví polovinu příběhu.

Nátura pigmentů

O pigmentech Remi mluví, jako by měly každý svou vlastní náuru. Košenile, tedy karmínovému barvivu, dává přívlastek „vybíravá“, při sebemenší odchylce pH totiž začne měnit svou rudou podstatu do dramaticky odlišných tónů. Naopak indigo je podle něj „pohodář, co snese úplně všechno“. Roku 2010 vytyčila skupina „bratřů nitě“ kolem Remiho tři „kouzelné pigmenty“. Královnou této trojice se stala karmínová košenila a králem modré indigo. Je však ještě jeden pigment, který tkalci cení nade vše – císařem všech přírodních barviv je purpurová, o které se dočtete v infoboxu na straně 168.

Od necek k tortillám

A teď stříh. Stále ve státě Oaxaca, ale o necelých 30 kilometrech východněji, v městečku Teotitlán del Valle, nás ve svém domě přivítala Reyna, jejíž celá rodina se po generace věnuje řemeslnému zpracování vlny, a především pak výrobě pro tuto oblast typických vlněných koberců. Po dvoře běhají slepice, v improvizovaných podloubích poskytující ochranu před ostrým horským sluncem jsou rozestavěné dřevěné tkalcovské stavy, všude kolem běhají děti a úplně vzadu hoří oheň, rozdělaný pod železnými neckami plnými vody. Reyna si zaplétá do vlasů široké barevné pentle – oblékla si kvůli nám svůj

Košenila je „vybíravá“, při sebemenší odchylce pH totiž začne měnit svou rudou podstatu do jiných tónů.

tradiční kroj. Poslední měsíce pro ni a její rodinu nebyly snadné. Dramatický pokles turismu mezi lety 2020–2021 způsobily, že se na nějaký čas musela od svého řemesla odklonit k jinému – finanční záplatu jí poskytl prodej domácích kukuřičných tortill. Ve chvílích, kdy píšu tuhle kapitolu, už se však znovu vrací ke svým kořenům a znovu zatápí pod neckami, aby v nich postaru nabarvila zpracovanou vlnu.

Spousta práce

„Je to spousta práce,“ zmiňuje *doña* Francisca, Reynina maminka. Víc toho nenamluví, sedá si na štokrle a začne česat vlnu. Když má hotovo, chomáčky navléká na vřeteno a pomaličku přede vlákno. To se pak propírá, aby se do vláken dobře zachytilo barvivo. Zatímco, jak říkal Remi, indigo „pohodově“ chytá na rostlinná vlákna jako například bavlnu či len, karmínová košenila se lépe snáší s těmi živočišnými – nejčastěji vlnou či hedvábím získávaným z bource morušového. „I přesto je ale práce s indigem složitější, protože je potřeba nejprve nechat několik dní kvasit,“ vypráví Reyna. I proto jsou na trzích modré výrobky barvené právě indigem často dražší než ty červené barvené košenilou.

Astronomické ceny indiga

Indiga se navíc na trhu často nedostává a jeho cena se tak šplhá do astronomických výšek – v dobách nedostatečné sklizně není výjimkou, aby kilo indigového barviva stálo i přes 4000 korun. Sklízí se ze stejnojmenné rostliny (lat. *Indigofera suffruticosa*), a to pouze v 31 zemích na celém světě, ve kterých je vhodné podnebí. V Mexiku je dle Remiho největší oblastí pěstování indiga městečko Niltepec, ležící kdesi v Tehuantepecké šíji. Sklizeň probíhá mezi květnem a zářím, tedy „dřív, než přijde severák“. Listy indiga se povaří a probublají v obřích kádích a nechají se přes noc odpočinout. Tím vznikne zásaditý „modrý vývar“, další poetické názvosloví, a spolu s ním začíná obrovská dřina – musí se v něm totiž neustále „pádlovat“, tedy je potřeba je promíchávat. Dvě osoby s patřičně vytrénovanými svaly se po celý další den střídají v pádlování, protože jedině tak se do vývaru dostane potřebné množství kyslíku. Třetí den se do jiné kádě stočí *rebaba*, zemitá či blátivá substance vzniklá neustálým okysličováním indigového vývaru. A právě tato pasta *rebaba* se po usušení stává práškem, jenž se kvůli lepší manipulovatelnosti lisuje do formy valounů či koulí.

Naopak indigo je „pohodář, co snese úplně všechno“.
Je s ním ale spousta práce.

Otevřít póry

Další dřina přichází při barvení samotném – nejprve je totiž potřeba přírodním vláknům pomoci otevřít póry. Však to všichni známe z pohádky, jak si krtek opatřil kalhotky – ten sice oproti Remimu, který rád pracuje s bavlnou, sháněl len, ale proces byl vlastně stejný. Smotkem je potřeba nejprve bouchat o placatý kámen, aby změkkl a vlákna se otevřela k přijetí pigmentu (tehdy jsem v Oaxace tak zuřivě mlátila smotkem, až jsem utopila telefon v rybníčku s kapry koi). Nálev pro barvení indigem se připravuje se základem ve vývaru z listů *muicle* (lat. *Justicia spicigera*), mimochodem velmi důležité medicínské rostliny při přírodní léčbě cukrovky či chudokrevnosti. I listy *muicle* totiž obsahují indigotin, nazývaný také indigokarmín, najdete ho jako modré barvivo E132 a řekněme, že v potravinářství není příliš vldně vnímáno, ponechme tedy jeho využití raději právě pro textil. Tento počátek přípravy indigového barvení však není jediným způsobem, někteří mistři barvíři doporučují začít třeba výtažkem z mangové fruktózy. Ať tak či tak, nálev z listů *muicle* se nechá fermentovat a následně se do něj nasype indigový prášek. Nakonec do něj patří ještě hydroxid sodný aneb nám všem známý louh: „Na jeden kilogram bavlněného štočku potřebuješ 14 % hydroxidu sodného, 14 % čistého indiga a zbytek je vývar z *muicle*,“ upřesňuje Remi pro případ, že byste se sami chtěli pustit do přírodního barvení.

Od miminkovsky modré po námořnickou

Tím, že se nálev musí nechat fermentovat, se celý proces prodlužuje a pouhá příprava vody k barvení trvá celý týden. Když pak přijde na barvení, na slunci se nálev smíchá s přesně odměřeným množstvím téměř vroucí vody o teplotě 90° Celsia, čímž vznikne ideální teplota pro barvení vlny (60° C) či bavlny (45° C). Na povrchu můžeme pozorovat metalickou vrstvičku, podle které je možné hodnotit i kvalitu barviva. „Když pak tahle vrstvička při několikátém ponoření vlákna do nálevu mizí, barvivo přestává být účinné,“ vysvětloval mi při našem dalším setkání Remi. Odstíny závisí na dlouholeté praxi v pozorování dialogu textilu s pigmentem: „Bavlně stačí ponechat ji v nálevu osm minut, pro tmavě modrý odstín se ponoření šestkrát opakuje,“ odhaluje Remi. „Takhle ale barvíme tady v Mexiku. Naopak Číňani nebarví na počet ponorů, ale na jejich délku, jednoduše ponechají vlákna v nálevu,“ dodává. Kouzlo indiga po komplikovaném procesu jeho získávání spočívá v jeho hře

„Základem mé myšlenky je spravedlivě ohodnocená práce v souladu s detailně provedeným výrobkem.“

s kyslíkem – z hrnce totiž vyndáte vlákna tyrkysové až petrolejové barvy, podle délky namáčení. Při kontaktu se vzduchem se pak postupně proměňují v rozličné tóny od „miminkovsky modré“ (*azul bebé*), přes nebeskou (*azul medio*) až po tmavě námořnickou (*azul fuerte*) – tedy přesně tu, která barví stehna v nových džínách domodra. Nejlepší je pak barvit na slunci. „Právě slunce totiž probouzí všechny tóny ze všeho nejrychleji,“ vypráví Remi s rukama permanentně namodralýma od indiga.

Vybíravá košenila

Naopak košenila, získávaná dnes nejčastěji průmyslovým pěstováním samiček červce nopálového na stejnojmenném druhu kaktusu (jak jste se detailněji mohli dočíst v kapitole N v prvním díle *Mexikopedie*) v oblastech Centrálních údolí státu Oaxaca a v oblasti Mixteca Alta, je sice také drahým přírodním barvivem, ale pokud se jí v Mexiku nedostává, dá se za poměrně rozumných finančních podmínek importovat ze země své (v současnosti) nejvyšší produkce, z Peru. A zatímco barvení indigem získává svůj finální tón pouhým okysličením, pro získání červených odstínů musí dojít k zahřátí košenilového vývaru. Ne však na víc než 85° Celsia, tak moc je karmínové barvivo „vybíravé“, dle Remiho teorie. Reyna však s košenilou ráda pracuje – její kouzlo totiž spočívá v obrovské barevné škále založené na jednoduché středoškolské chemii. Příměs zásady (jako např. sody bikarbony) z rudého základu vytvoří fialové tóny (zdaleka ne tak krásné jako v případě purpurového pigmentu), naopak přídavek kyseliny (např. ocet) tóny vybarví do oranžova, a jejich správnou kombinací můžete získat třeba i sytě fuchsiovou barvu, které se přezdívá „mexická růžová“.

Melu na metate, mami

„Ančo, co to děláš?“ ptám se dcery, když kolem ní projdu a vidím ji skloněnou nad tradičním mlecím kamenem *metate* ze sopečné horniny. V celém tom cvrkotu Reynina domu jsem se s ní celé odpoledne málem neviděla, jak byla zaměstnaná hraním si s ostatními dětmi. „Melu košenilu na *metate*, mami,“ odfrkla s dechberoucí samozřejmostí a pokračovala dál v monotónním tření kamene o kámen, zatímco si prstíčky přisypávala drobounké broučky červce nopálového do mlýnku. A v tu chvíli jsem se znovu přesvědčila o tom, že nám všem *Mexikopedie* změnila život k lepšímu. Protože upřímně – mimo oblasti

Kouzlo indiga spočívá v jeho hře se vzduchem, na kterém se odstíny proměňují od miminkovské až po námořnickou.

specializované na řemeslné barvení pigmenty byste se v Mexiku takové od-povědi jednoduše nedočkali, a už vůbec ne od takového prcka. „Předkolum-bovský mixér“ *metate* znají městské mexické děti maximálně z muzeí, a co je košenila a jak se získává, už je většinou velkou záhadou i pro dospělé. Mezitím se však zešeřilo a přišel čas se rozloučit a vydat se na cestu zpět do Oaxaky.

Projekt tvého života

Dvě rozličná místa. Dva odlišní lidé. Muž a žena. Remi a Reyna. Oba zapo-téčtí Indiáni. Co mají však v tomto příběhu společného, kromě ctění tradic vý-robních postupů a lásky k přírodním barvivům a materiálům? Především to, že si oba dobře uvědomují nutnost inovací. Zatímco postupy zůstávají stejné, výrobky se mění. Z tradičních *wipilů*, které oblékají indiánské komunity, se tak stává inspirace pro šaty k běžnému nošení či k vystavení na čestné místo v umělecké sbírce, anebo naopak předměty každodenní potřeby – namísto velkých koberců se vyrábí prostírání a vlněné podtácky, anebo třeba kabelky takové krásy, že každá žena rozhodně jednu potřebuje. A mají společnou ještě jednu zásadní věc, a to je přístup k práci, ve které vidí vyšší smysl. „Víš, práce s textilem není jen obchodní projekt, je to projekt celého tvého života,“ řekl mi na rozloučenou Remi. Ani tehdy netušil, jak moc se pigmenty stanou součástí i našeho života. Moje sny jsou totiž od té chvíle výhradně modré.

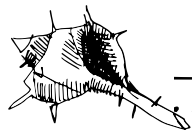

Dvě rozličná místa. Dva odlišní lidé. Oba zapotéčtí Indiáni. Muž a žena. Remi a Reyna.

Přijměte virtuální pozvání přímo k Reyně domů, budeme barvit přírodními pigmenty!

CÍSAŘ VŠECH PIGMENTŮ. Jak jste se dočetli, modré indigo je králem přírodních barviv, karmínová košenila jeho královnou, avšak nad sebou mají ještě jeden, nutno říci, že skutečně velmi vzácný, pigment – nachově zbarvený purpur. Právě ten je totiž ze všech tří zmíněných pigmentů nejsložitější získat. Jeho zdrojem jsou skalní mořští šneci (pro fajnšmekry je to prosím pěkně latinsky *Plicopurpura pansa*). Ale jak dostat šnečí sliz na textil? Pěkně postaru. Holínky na nohy a obcházet tichomořské pobřeží v oblasti Pinotepa Nacional. Když narazíte na purpurového šneka, opatrně ho sejmete a fouknete mu do ulity. Šnek se lekne a vyprskne žlutozelený sliz. A právě tím slizem se musíte trefit na štoček čisté bavlny (či jiného přírodního textilního vlákna), co máte po ruce. Pak šup se šnekem zase zpátky do vody, aniž by jakkoli utrpěl újmu. Purpurová se dá získat jen od října do března a díkybohu už je její sběr kontrolovaný, na totéž místo se sběrači smí vrátit zase až po třech týdnech. Nájedzy japonských barvičů v 80. letech totiž šnečí populaci na tichomořském pobřeží Mexika skoro zdecimovaly. Na 100 gramů textilního vlákna potřebujete sliz z 200–300 šneků (!). Cena takového vlákna je pak logicky taky nemalá. Za takový 100gramový štoček bavlny oslintaný purpurovým šnekem se platí skoro zlatem – stojí přes 7000 korun. Kouzlo šnečího přírodního barvení spočívá v proměně žlutozeleného slizu na purpurový. Postará se o to sám, taky pěkně postaru – k takové proměně totiž nepotřebuje nic víc než kyslík z ovzduší, ostatně, obdobně jako jeho královský pobočník, indigo.

Mrkněte na dokument o císaři všech pigmentů - purpurovém šnekovi. Lze si nastavit i automatický překlad do češtiny.

PŘÍRODNÍ PIGMENTY. Kromě „panovnické trojice“, o níž vyprávěla tato kapitola, se v Mexiku k barvení (nejen) látek používá obrovské množství přírodních materiálů. Ty se následně musí ustálit – občas octem, ale často i výtazkem ze šťávy banánovníku, díky kterému takové výrobky vydrží klidně i vyprání v pračce.

1 Indigo: od nebeské po tmavě námořnickou. To, co barví i sny domodra.

2 Košenila: samičky červce nopálového. Vytvoří syté karmínovou, oranžovou či růžovou.

3 Purpur: sliz mořského šneka v pravý čas na pravém místě umístěný na štoček bavlny.

4 Afrikány: nejen dušičkový symbol, ze kterého plynou slunečné žluté tóny.

5 Granátové jablko: z jeho slupky vyrobíme překrásné tóny hnědé.

6 Akácie: plody huizache se po fermentaci stávají sytým černým barvivem.

Královna, král a císař. Košenila, indigo a nachový purpur. Trojice nejkrásnějších pigmentů světa.